

„ЛИТЕРАТУРНИ ПОРТРЕТИ И ПРОБЛЕМИ“ от БОЯН НИЧЕВ

Изд. „Бълг. писател“, 1972, 156 с.

Като всеки друг и Боян Ничев има своите тематични предпочитания: Емилиян Станев, Димитър Талев, Алеко Константинов, Петко Тодоров и кръгът „Мисъл“, Никола Вапцаров — както се вижда, все големи представители на българската художествена мисъл, оказали съществено въздействие върху нейното развитие. Той има и своята жанрова любов — романът, неговата история, неговото настояще, проблемите на неговото развитие. Но онова, което го отличава като критик и литературен изследовател, е мащабността на критическото му мислене. Можем да я открием дори в една съвсем кратка статия като „На повратки към Ботев в 1968 г.“. Юбилейният повод за написването ѝ не е попорич на критика да повдигне в нея редица принципи въпроси, засягащи спецификата на националното ни литературно развитие. Той търси нова методологична база за решаването им и я намира в закъснения преход от фолклорно към индивидуално художествено съзнание, което според него се осъществява някъде към края на миналия век. За Ничев Ботев е „първият голям поет и последният народен певец в историята ни“, той абсорбира опита на народната песен, за да го надмине като етап на художествено мислене. С гигантски размах Ботев преобръща цялото естетическо съзнание на българина, накарва го да отвърне поглед от поезиизиранието на своето минало да се откаже от канонизираната фолклорна трансформация на своето битие и го научи да възприема естетически най-животрепящите политически и социални проблеми на своето съвремие. Ботев отрече генерализираня, лишен от индивидуалност и затова сякаш отдалечен и филтриран подход на народния творец и на негово място въздигна страстната ангажираност на една могъща и суверенна творческа личност. Проблемът за трансплантацията на фолклора в новата българска литература е покорил трайно теоретичното мислене на Боян Ничев. Плод на дългогодишните му проучвания и размисъл бе книгата „Увод в южнославянския реализъм“, която своевременно получи твърде висока оценка в нашия литературен печат. Този проблем продължава да ангажира усилията и в някои статии от новата му книга „Литературни портрети и проблеми“. Очевидно Ничев си е поставил задачата да изгради своя цялостна хипотеза за генезиса и спецификата на новото ни литературно развитие, да обясни неговите проблеми на една нова методологическа основа. За него писането на биографично-литературни очерци или дори на литературни портрети е един първичен етап при създаването на национална история на литературата ни, етап, който нашето литературознание надмогна още в

края на петдесетте години. Но неговите редициви още продължават да се представят за еталон на научен и исторически подход („История на българската литература“, чийто трети том Ничев критично анализира в статията си „Литературна история и национална съдба“). Него не го задоволява самоцелното ровене във фактите, нито описанието и систематизацията им, нито повърхностното им интерпретиране. Дори успешното навлизане в психологическия свят на твореца, в специфичните му естетически проблеми и в стиловата му система Ничев смята само като подготовка към голямата задача — изследване закономерностите на литературния процес. Тази задача така е обсебила научното му мислене, че дори и в статии, посветени на отделни творци („Минало и съвременност у Емилиян Станев“ и „Никола Вапцаров или нашият поетичен диалог със света“), тя измества конкретния литературен анализ или портретен синтез.

Макар да използва като основа за своите твърдения социологичното и национално-характерологично усвояване на нашето художествено развитие, Ничев се стреми към неговото по-обобщено, философско осмисляне. Централно място заема сблъсъкът между две художествени системи: фолклорната и индивидуално-художествената. Засягайки го по един или друг повод, критикът набелязва основните етапи в трансформацията на българското художествено съзнание (и на читателската публика, но главно на творците). По многостранността на проблемите и амбициозността на целите си задачата е повече от достойна за уважение. Съвсем естествено е, че в мащабите на едно такова глобално мислене много подробности ще бъдат пренебрегнати, някои истини волно или неволно ще бъдат жертвувани. Би било интересно да разберем какво място се отрежда на Вазов например в тази теория за еманципиране на индивидуално-художественото из света на обобщено-фолклорното. Защото ако е допустимо да „забравим“ Михайловски, Михалаки Георгиев, Влайков, Церковски, Страшимиров и ред други автори от това преломно време, делото на Вазов по своята всеобхватност и по своята епохалност трябва да заема централно място във всяка една хипотеза за литературното ни развитие. То — в крайна сметка — е и мярка за нейната жизненост, критерий за нейната достоверност. Без да си поставяме за задача да полемизирам с автора, ще ми се да обрнам внимание върху някои неточности — резултат на стремежа да се подчини всичко на теоретичната логика. За Ничев „конкретните творчески постижения на писателите около „Мисъл“ си останаха в областта на битово-психологическото. (Това важи особено за Пенчо Славейков и за Петко Тодоров.) Съпоставени с претенциите и амбициите им, тези резултати не са големи.“ Критикът е склонен да обясни

ограничеността на творческите им успехи с липсата на традиции, с липсата на предшественици пред нашите изследователи на духовното начало у човека. Струва ми се, че тук — покрай подценяването на художествените резултати, главно у Пенчо Славейков — се фетишизира историческата детерминираност на художествения процес, че се пренебрегва силата на таланта, който може неподозирано да ускори този процес, (както правилно се твърди в статията за Ботев) или да го тласне в нова насока. Може би затова при всичките си интересни и богати разсъждения за ролята на кръга „Мисъл“ Ничев предпочита да не използва творчеството на Яворов. А тъкмо то със своята изключителна психологическа дълбочина и художествено съвършенство представява синтез и реализация на ония естетически домогвания, които епохата бе поставила пред четиримата редактори на сп. „Мисъл“.

Втората основна насока, в която се развиват търсенията на Ничев, е мястото на българския литературен процес в широките рамки на европейското литературно развитие. При това става дума не само до търсене на аналогии, до пренасяне на готови еволюционни схеми. А до съотнасяне на нашата литературна история с тая на другите балкански и европейски народи. Целта, която се преследва, не е толкова да намерим своето място сред другите, колкото да открием нов зрителен ъгъл, нова позиция, и от нея да тълкуваме своята собствена литературна история. Две от статите в книгата на Ничев показват, че по този път можем да стигнем до изненадващи и значителни резултати. Това са „Алеко Константинов и „Бай Ганьо“ и „Никола Вапцаров или нашият поетичен диалог със света“. Гениалното произведение на Алеко е фокусирало вниманието на всички значители изследователи на българското литературно минало, около него е натрупана значителна литература. Няма друг български автор, за когото да са изказани толкова много и толкова различни — често пъти и противоположни — критически концепции. Като започнем от основната антитеза за националното или социалното в същността на Бай Ганя и стигнем до идентифицирането на героя с автора или до апологията на положителното начало в него — сякаш всичко вече е казано, сякаш и най-крайните и дори абсурдни позиции вече са заети. Ничев е проявил голяма изследователска дързост и нейният резултат е ново виждане на Алековия герой като рожба на преломна епоха, която с главоломна бързина трансформира позитивните довчера нравствени и социални добродетели на българина в техния карикатурен и гротесков антипод. Правейки аналогия с идейната еволюция на Стамболов и Захари Стоянов след Освобождението, Ничев не се поколебава да твърди, че бай Ганьо е нравствено отрицание на идеализма

на нашите националноосвободителни герои, на Раковски, Левски, Ботев, но той е и тяхна историческа метаморфоза. Наистина в основата на тази трактовка стоят мисли, изказани още от Димитър Благоев, които нашето по-нататъшно марксистко литературознание — заслепено в своя социологически екстремизъм — не само не може да оцени, но дори превратно изтъква в духа на вулгарно-социологичната едностранчивост. Статията на Ничев рзабилитира социологическия метод в литературознанието като основа на марксисткия ни подход, очисти го от повърхностните и елементарни наслоения. Като го съчетава с една богата ерудиция и с едно действително диалектическо мислене, тя го проверява чрез гордеев извел на нашата литературноисторическа мисъл и доказва неговите неподозирани възможности.

Поетическото дело на Вапцаров в ново време и по друг начин също се превърна в проверка на литературно-критическите възможности. Предельно ясно като обществен, хуманистичен и нравствен идеал, то не оставя големи възможности на любителите на утилитарното начало в литературното мислене. Не е случайно, че за Вапцаров е писано твърде малко, обидно малко, че него го наложила читателите, а не критиката, че в света му дадоха неизмеримо по-висока оценка, до каквато нашата доморасла сантиментално-описателна критика никога не може да се домогне. В новата си книга Ничев е поместил две статии за Вапцаров. Плод на стари размисли, първата — „Идеен свят и художествен стил в поезията на Вапцаров“ — съдържа много верни наблюдения, но има главно констатиращ характер. Втората — „Никола Вапцаров или нашият поетичен диалог със света“ — поставя много и изключително важни въпроси на нашето литературно развитие от по-ново време и ги решава на една рядко солидна и широка методологична основа. Критикът прави широки аналогии със състоянието, с идеите, естетическите и стиловите търсения в европейските литератури от навечерието на Втората световна война, за да обясни широкия отклик, който Вапцаров среща в света. Сред най-хубавите му открития е твърдението, че със свои хуманизъм, с дълбоко интимния си психологически характер, с формата си и с ред още своя основни характеристики поезията на Вапцаров задоволи духовни ламтежи, пред които и експресионизмът, и сюрреализмът, и екзистенциализмът — Ничев съзнателно се ограничава само в тия естетически школи, които имат положителен идеен заряд — останаха безпомощни.

В своите статии Боян Ничев повдига голям брой въпроси от различен характер, при решението на много от тях той изхожда от нова принципна позиция, други път се задоволява само да постави, отлагайки решаването им за следващите си трудове.

Тъкмо проблемният характер на литературно-ведческото мислене импонира и статиите на Ничев и той е, който им печели висока положителна оценка. При това познатия си маниер на оригинално и задълбочено теоретическо осмисляне на литературните процеси авторът е разширил в новата си книга и инкрустирал с вдъхновени есеистични догадки и с един изискан критически стил, заради който книгата се чете с истинско удоволствие.

Кръгът от автори, които интересуват критическото перо на Боян Ничев, не е особено широк, но за сметка на това в него влизат най-изтъкнати представители на българската художествена литература. Към някои от тях той се връща многократно в различни статии (Вапцаров, Емилiaan Станев, Димитър Талев), за да открие все нови и нови истини, за да приложи нов подход или да даде най-нова съвременна интерпретация. В това търпеливо и задълбочено дирене се долавя отчетливо една трайна тенденция: от анализа на отделните художествени факти, към своеобразието на творческата личност и самобитността на българското литературно развитие. Тази основна линия в развитието на критика го налага като един от най-задълбочените и авторитетни изследователи на българската литература.

Стефан Елевтеров

„КРИТИКА И БЕЛЕТРИСТИКА“ от ИВАН ЦВЕТКОВ

Изд. „Бълг. писател“, 1972, 213 с.

Критическите пристрастия на Иван Цветков са насочени към най-парливите и вълнуващи съвременни литературни проблеми. С живо участие и любов той следи развитието на нашата поезия, белетристика и критика. Той умее да види хубавото у авторите, които му допадат, да посочи точно мястото им в литературния процес, с няколко шрихи само да очертае облика на писателя и да покаже пътя на развитието му. Обикновено неговите критически реакции са дръзки, учудващо бързи и точни. В споровете изявява и широтата на критическото си мислене, проявява борбеност и публицистична страстност в доказване на възгледите си, в които личи дълбок и ясен марксистически подход, чужд на всякакъв догматизъм.

Иван Цветков познава детайлно и задълбочено руската класическа и съветска литература и умее да търси сходството и различието между руската и българската национална съдба. Всички теоретични, литературно-исторически и критически проблеми, които го вълнуват, той развива с присъщата си разпазеност най-често по повод на някое конкретно литературно събитие. И тогава именно той е в стихията си — в моментите, когато се намесва с безкомпромисна страстност

в буйния поток на съвременните литературни явления и с голяма лекота и увереност чертае контурите на литературните процеси, с няколко шрихи създава сбита портретна характеристика на автора въз основа само на едно негово произведение. И безспорно при такава голяма критическа бързина и отзивчивост ще се натъкнем и на няколко малко прекалени, погледнати от по-късна дата мнения и оценки, на неизбежни увлечения, носещи зловодневен характер. Но в случая за нас е важно, че в сборника с критически статии „Критика и белетристика“ можем веднага да открием и почувствуваме живия съвременен литературен процес, да усетим дъха на бързо изменящата се литературна действителност, в която авторът на сборника е успял да види и охарактеризира най-интересните и най-открояващите се писатели и проблеми през последните няколко години у нас.

В първия раздел от книгата са встъпвателните статии „Ленин и класовопартийният критерий в изкуството“ и „Безсмъртните уроци на Димитров“. В тях личи творческото отношение и ерудицията на Цветков по въпросите на марксистическата литературна критика. Авторът не пропуска да отбележи значението на Априлския пленум от 1956 г., който възвръща всичката сила на димитровските съвети и указания и на димитровската политика в литературата и изкуството. С присъщата си страстност Иван Цветков посочва значението на ленинските принципи, които трябва да лежат в основата на литературната политика на нашата партия. Отбелязва се огромната нужда от многообразие в съвременната литература, защото „духовните потребности на съвременния човек са много по-богати от тези на закоравелия, замръзнал в своето развитие „ценител“ на изкуството“. Воювайки за класовопартийния критерий, схванат в неговите строги очертания, в неговата същност и същевременно в неговата широта и конкретност, Иван Цветков отново оживява заветите на Ленин, като припомня мисълта му, че наред с героичното в изкуството трябва да има и лирика, и Чехов...

Във втория раздел на „Критика и белетристика“ са включени статиите „Октомври и българската критика“, „Неизпълненият дълг на критиката“, „Изненадите на литературния процес“, „Актуалният смисъл на спора“, „Ботевата поезия в криво огледало“ и „Еволюцията на критика“. С по-голяма дълбочина и трайност на повдигнатите литературно-критически въпроси се отличават статиите „Еволюцията на критика“ и „Изненадите на литературния процес“. По повод на конкретни книги и автори Иван Цветков разкрива собствените си възгледи за литературната критика и история и доказва, че по пътя на своите „пристрастия“ най-често достига до истините за съвременния литературен живот, улавя процесите и творческите лич-